

ילדים, הורים והתנתקות

טל שהיל*

שנשמעו באחרונה, להעמיד לדין הורים שילדיהם השתתפו בהפגנות ובהתנגדות לפינוי.

לדעתי, כאשר מדובר על מימוש הזכות האזרחית להשתתף בחיים הפוליטיים על ידי הפגנות, ראוי להבחין בין ילדים בגילאים שונים. אך כאשר מדובר בתינוקות או פעוטות, קשה לדבר על נוכחותם בהפגנות כחלק ממימוש זכותם לחופש הביטוי.

מקור פרשני מחייב בעניין זה היא האמנה הבינלאומית לזכויות הילד שאושרה בישראל בשנת 1991 אחד מעקרונות האמנה הוא עיקרון הכישורים המתפתחים. העיקרון קובע כי זכויותיו של הילד להבעת דעה בעניינים הנוגעים אליו (ומכאן גם לחופש ביטוי) תלוי בכישוריו המתפתחים. כלומר ביכולתו לגבש דעה ולהביע אותה. לפעוטות ולתינוקות אין כשרים מתפתחים ולפיכך, הדיון בנוגע אליהם אינו במישור של החופש הביטוי, אלא במישור של טובת הילד (עיקרון של טובת הילד מעוגן באמנה). טובת הילד היא השיקול העיקרי שצריך להילקח בחשבון בכל החלטה הנוגעת אליו. באופן טבעי, הזכות צריכה להיות ממומשת על ידי הוריו, אולם לעתים, עוברת חובת מימוש הזכות למסדות המדינה. כלומר, במקרים בהם ברור כי מימוש זכות המחאה היא של ההורה ולא של הילד, ובמקרים בהם הדבר מסכן את שלומו, חובת המדינה היא להגן על הילד.

ועדת הכנסת לזכויות הילד נדרשה לסוגיית נוכחותם של ילדים קטנים

האם נוכחותו של ילד בהפגנה היא מימוש זכותו האישית לחופש הביטוי או שמא זהו שימוש בילד תוך הפרת החובה ההורית? השאלה מתחדדת ומקבלת משנה תוקף ציבורי בעקבות הקריאות שנשמעו באחרונה, להעמיד לדין הורים שילדיהם השתתפו בהפגנות ובהתנגדות לפינוי

במהלך פינוי גוש קטיף. אחד הנושאים שעלו שם הוא הוצאת הילדים מהגוש ומלב המאבק עוד טרם תחילת הפינוי. זאת מתוך דאגה לשלומם הפיזי והנפשי, בהיותם נמצאים בלב המאבק, חשופים לאלימות ולמראות קשים. יצחק קדמן, מנכ"ל המועצה לשלום הילד פנה בבקשה להעמיד לדין הורים שעשו שימוש פוגע או מזיק בילדיהם, בדיוק כפי שמעמידים לדין את אלו שהתפרעו ותקפו חיילים. אולם בפני הוועדה הובאו ממצאיו של מחקר שבוצע בקרב ילדי קרית שמונה ש"הוגלו" מהעיר בשל סכנת טילי הקטיושה כשהורים נשארים מאחור. המחקר מצביע על כך שהנזק הנפשי שנגרם לילדים שהוגלו, היה גדול יותר מאשר ילדים אחרים מהעיר שנשארו עם הוריהם במקלט. אמנם "הילדים המוגלים" היו בסביבה בטוחה יותר אך אלו שנשארו עשו זאת בחיקם החמים של אבא ואמא.

עם זאת, לא בטוח שניתן לגזור גזרה שווה מהמחקר למקרה גוש קטיף, כיוון שעיקר הסכנה לילדי ההתנתקות הייתה טמונה בהיחשפות לחוסר האונים של ההורים. סיטואציה כזו, עלולה לגרום נזק גדול יותר מאשר הימצאותם באזור סכנה כזה או אחר כדוגמת ילדי קריית שמונה בעת התקפת טילי קטיושה.

כך או אחרת, נקודת המוצא בדיון היא שטובת הילד צריכה לעמוד

אחד המראות השכיחים והשנויים במחלוקת בכל תקופת ההתנגדות והחודשים שקדמו לה היה מראם של ילדים ונוער הנוטלים חלק פעיל בהתנגדות ובהפגנות. ילדים שמתנגדים אקטיבית לפינוי בדומה לאירוע שהתרחש על גג בית הכנסת בכפר דרום או ילדים שהיו עדים לפינוי בכוח של הוריהם. מראות אלו הפכו למוקד דיון בעיתונות, בפוליטיקה ובציבור. גם המערכת המשפטית נדרשת לסוגיה, וזאת בשל הבעייתיות הגדולה הכרוכה בה. האם החוק רשאי למנוע את הימצאותם של הילדים שם מחשש לנזק נפשי? ומה מידת האחריות של ההורים במקרה זה? בנוסף, היו ילדים שהוחזקו בידי הוריהם בזמן הפינוי האלים, דבר המעלה את השאלה האם אפשר להאשים את ההורים בהפרת החובות ההוריות? או שמא זו מחאה לגיטימית?

טובת הילד

סעיף 337 לחוק העונשין קובע חובת הורה. "המפר ללא הצדק כדין את חובתו לספק לפלוני צורכי מחיה, או לדאוג לבריאותו ולמנוע התעללות בו, חבלה בגופו או פגיעה אחרת בשלמו ובבריאותו, ומסכן או עלול לסכן בכך את חייו, או פוגע או עלול לפגוע בכך בריאותו פגיעת קבע, דינו מאסר שלוש שנים".

בעבר הורשעו נשים שהביאו את ילדיהן להפגנות אלימות, בהפרת החובות ההוריות. בתפ (פ-4) 4067/03 מדינת ישראל נ' אלקובי ואח', מציין השופט ברקלי כי הימצאות תינוקות בהפגנה מקשה על פיזור, בשל חשש השוטרים וזהירותם לכל יפגעו. נפסק כי אותן אימהות שהביאו את התינוקות להפגנה עשו שימוש בילדיהן ובכך סיכנו את חיי הילדים במישור הפיזי, וגם במישור הנפשי בשל החשיפה לאלימות בכלל וכלפי אמם בפרט. לדבריו של ברקלי, הנאשמות אמנם חופשיות להילחם על דעותיהן כפי שימצאו לנכון, ואם תפרנה את החוק תתנה את הדין על כך. אך לא כן הדבר באשר לעירובם של העוללים הנמצאים בהשגחתן. הבאתם של אלה להפגנה, במטרה שישמשו מגן חי, היא חמורה ביותר, ומהווה הפרה של החובות ההוריות. עולה השאלה האם נוכחותו של ילד בהפגנה היא מימוש זכותו האישית לחופש הביטוי או שמא זהו שימוש בילד תוך הפרת החובה ההורית? השאלה מתחדדת ומקבלת משנה תוקף ציבורי בעקבות הקריאות

* סטודנטית למושפטים, שנה ב' ולעבודה סוציאלית, שנה ג'.

במקרה שהגיע לבית המשפט העליון (בש"פ 6844/05 מדינת ישראל נ' פלונית) ובו בקשת המדינה להערכת מעצר עד תום ההליכים של קטינה בת 14. הקטינה נעצרה במהלך חסימת כביש ושחררה למעצר בית ביישובו של אביה. כחודש בלבד לאחר מעצרה הראשון היא נעצרה שוב, במהלך חסימת אותו הכביש בדיוק. השופטת פרוקצ'יה כתבה בפסק הדין, שאמנם גילה הצעיר של הנאשמת הוא שיקול כבד כנגד הארכת מעצרה עד תום ההליכים, אולם עד שלא תימצא חלופת מעצר ראויה, לא ניתן לשחררה. החלופה שהוחלה, לאחר מעצרה הראשון, נחלה כישלון חרוץ. אביה של הנאשמת, שהיה אמור לפקח על מהלכיה ולדאוג לכך שלא תחזור להפר את החוק לא עמד במשימה זו.

במקרה זה, אי מעורבותם של ההורים בשמירה על תנאי השחרור, הביאה להשארת הקטינה במעצר. עם זאת במועצה לשלום הילד מתחו ביקורת על החלטה זו וטענו כי ראוי היה שביית המשפט לא יסתפק בטענה שההורים לא ממלאים חובתם אלא עליו לצאת מגדרו על מנת למצוא חלופת מעצר ראויה.

היו גם קולות שהציעו להכריז על קטינים שהוריהם עודדו אותם להפר את החוק או הורים שלא באו להוציא את ילדיהם הקטינים ממעצר, כעל קטינים נזקקים. עו"ד קידר טוען שבמקרים שונים הורים סרבו לחתום על תנאי השחרור של ילדיהם, כאקט של הזדהות עם הילד והפגנת חוסר אמון במערכת המשפט. התערבות הורים במקרה של ילד עצור מאפשרת הרבה פעמים הגנה טובה יותר לילד, שבאה לידי ביטוי בייצוג, באחריות ובהשגחה. מכאן שאי התערבות כזו מונעת מן הילד את אותה ההגנה.

סעיפים 2-3 לחוק הנוער (טיפול

והשגחה), תש"ך-1960 קובעים כי במקרים בהם קטין עובר על החוק, והוריו מצדם לא רוצים או לא מסוגלים להשגיח עליו, יכול בית המשפט להכריז על קטין מסוים כעל "קטין נזקק". הכרזה על קטין כקטין נזקק מאפשרת להגביל את אפטרופסות הוריו, ואף להוציא מהחזקתם. הכרזה על קטין נזקק נועדה כדי להגן על שלומו וטובתו של הילד. בהכרזה על קטין כ"קטין נזקק" במקרים המדוברים יש טעם לפגום! הוצאת הילד מבית, שבימים כתיקונם מתפקד כבית ראוי לכל דבר, תזיק לילד ותחטיא את מטרתו הראשונית של החוק - לפעול לטובת הקטין. נראה כי בהצעה זו יש ניסיון להרתיע את ההורים, ולא באמת לפעול לטובת הקטין.

סיכום

האחריות להגן על הילדים מוטלת בראש ובראשונה על ההורים. חובת האחריות מטילה על ההורים את החובה להבטיח שהילד לא יימצא בסיטואציות שעלולות לסכן את בריאותו ואת שלומו הנפשי. כאשר מדובר בילדים בוגרים יותר, מוטלת עליהם החובה להיות מעורבים בהליך פלילי שנפתח נגד ילדם. עליהם האחריות לערוב למעשיו ולעשות ככל שביכולתם כדי למנוע עבירה חוזרת על החוק מצידו. אולם מלבד ההורים, גם למדינה חלק בהגנה על ילדים. חובת המדינה לדאוג לילדים שבה. היא אחראית לאכוף על ההורים את מילוי חובותיהם ההוריות. בנוסף, עליה להימנע מתיוג ילדים כעבריינים באופן שעלול לפגוע בהם בהמשך חייהם, וזאת גם אם הם עברו על החוק. כחלק מזה, אל לה לעשות שימוש בילדים ככלי להענשה או להרתעה של ההורים.

אני חושבת כי מובן מאליו שגם לילדים בגיל צעיר, היכולים להבין את המתרחש סביבם ומסוגלים להביע את דעתם בנושא, יש זכות מלאה להביע את דעתם ואף למחות על שינוי מציאות חייהם היומיומית המטלטלת את כל עולמם, כפי שמגדירה זאת האמנה לזכויות הילד. נראה לי חשוב וראוי, לחנך ילדים לאזרחות פעילה ומעורבת. הדרך הטובה ביותר לעשות זאת היא לעודד אותם להביע את דעתם בצורה אקטיבית: להשתתף בפעילויות ציבוריות ופוליטיות, ולא לחייב אותם לשבת בבית ולחכות לגיל 18 ●

בראש סדר העדיפויות של כל הגורמים. היטיב לתאר זאת חבר ועדת הכנסת לשלום הילד, ח"כ יעקב מרגי מש"ס. ח"כ מרגי הזהיר מפני שימוש בנושא הילדים, ככלי לניגוח המאבק בהתנתקות, אך טען שאין להורים זכות לעשות שימוש בילדיהם לצורך המאבק. "אני אומר שהאימא תמחה בכל דרך, אבל אין לה שום זכות מוסרית, אפילו שזה יוצא רחמה, שהילד הזה יחווה את הטראומה של המאבק ביום הפינאי. אם רוצים לחבל במאבק, אז הדיון הזה מיותר, כי הדיון רוצה להביא למצב אופטימאלי כדי למזער את הנזק לאותם ילדים. אם רוצים לשים את כל המאבק הזה על גבם של הילדים, זה יהיה טראומתי לא רק בפינוי אלא גם אחרי" [26.7.05].

זכות לחופש הביטוי

כאשר אלו הם נערים וילדים בגילאים מבוגרים יותר הדיון הוא במישור שונה, ומכאן שגם השיקולים הם שונים. כאשר מדובר בנערים ונערות בגיל העשרה ואף בגיל צעיר יותר יש לומר כי הם מממשים את זכותם האישית לחופש הביטוי. באמנה לזכויות הילד נמצא ביטוי למגמה של השנים האחרונות, הרואה בילדים אזרחים בעלי זכויות אזרחיות. אמנם הם לא יכולים לממש את הזכות באמצעות הצבעה בבחירות אך יש לאפשר להם לממש את הזכות באמצעות חופש הביטוי. ההכרעה בדבר אחריות הפלילית של הורה לילד המשתתף בהפגנה

אלימה או לא חוקית, מושפעת מההבחנה בין מצב בו נעשה שימוש בילד, לבין מצב בו הילד מימש את זכותו לחופש הביטוי. אין זו בהכרח הבחנה גילאית ברורה. הדיון הישראלי קובע את גיל שתיים עשרה כגיל האחריות

הפלילית, מתוך ההנחה שבגיל זה הילד מבין את מעשיו, ויכול לשאת בתוצאות מעשיו. כך שניתן לראות גיל זה כגיל הרלוונטי גם למימוש זכותו של הילד לחופש הביטוי. אולם, דווקא בנושא זה של חופש ביטוי יתכנו הבדלים גדולים בין ילדים שונים באותו הגיל. ייתכן שבמקרים אלו ראוי לבחון כל מקרה לגופו, הווי אומר, לבחון את יכולותיו של הילד ולפיהן להגדיר את זכותו לחופש ביטוי. ילדים רבים בני עשר או אחת עשרה כבר יכולים לבטא את דעתם. גם אם זו מושפעת מדברים שנאמרו להם על ידי המבוגרים, זה לא מצב שבו ניתן להתייחס אליהם רק כאל כלי שמישהו משתמש בו [דברי רן כהן משיבת ועדת הכנסת לזכויות הילד 26/7/2005].

הטלת סנקציות

בנוסף לאחריות הורית ישנה אחריות על ההורים שילדיהם מעורבים בהפרות חוק. כאשר מטפלים בקטינים בהיבט הפלילי יש דגש על שיקום, ופחות על ענישה, חלק מהמסלול המשקם קובע גם מעורבות הורים ואחריותם על מעשיו של הקטין.

עו"ד עדי קידר מעמותת חנ"ו, שעסקה בייצוג עצורי ההתנתקות, טוען כי בכל הקשור ל"עבריינות אידאולוגית", היד הייתה קלה על "הדק" המעצרים. במקרים רבים נעצרו ילדים צעירים באופן גורף, ללא הבחנה. הדבר נוגד את המדיניות הדוגלת בשיקום ופחות ענישה, ואף פוגע בזכות חופש הביטוי.

לעתים על בית המשפט לשקול את זכות הנאשם מול טובת הציבור. במקרים הנושאים אופי ציבורי כגון חסימות כבישים והבערת צמיגים ישנה גישה הדוגלת בענישה חמורה המגיעה לעתים עד לפסיקת עונש מאסר. לעומת זאת, המועצה לשלום הילד מתנגדת נחרצות להחמרת העונש על ילדים על ידי מערכת המשפט למטרת "למען יראו ויראו" וקוראת שלא לנהל את המאבק לשמירה על החוק והסדר על גבם של הילדים. ישנם קולות המצדדים בהטלת קנסות על הורי הילדים, כאמצעי מתמרץ כדי שאלו יקפידו להשגיח, וימנעו מ"עידוד פסיבי".